DOCUMENTS
TIPUS: Projecte de llei
NOM: E-303-2024_4_Informe_PL_crèdit_pintures_murals_St_Esteve.pdf
UNITAT: Serveis Generals
ORIGEN: Administració
CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ: af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5
IDENTIFICADOR: ES_XXXXXXXXX_2024_00000000000000000000000042648
ESTAT D'ELABORACIÓ: Definitiu
REFERÈNCIES
REGISTRE D'ENTRADA: 0303-2024 - 25/04/2024 15:47
SIGNATURES
MARIA ISABEL DE LA PARTE CANO: 24/04/2024 16:37
CONSELL GENERAL (SIGNATURA): 25/04/2024 15:53

Govern d'Andorra
Ministeri de Cultura, Joventut i Esports

Informe relatiu a l'adquisició de les pintures murals de l'església de Sant Esteve d'Andorra la Vella per part del Govern d'Andorra

LES PINTURES DE SANT ESTEVE

Les pintures murals de Sant Esteve d'Andorra la Vella

Les pintures de Sant Esteve d'Andorra la Vella són un exemple únic al Principat, degut a la temàtica que representen i a l'estil emprat, que es coneix com a "estil 1200" i que suposa una transició entre el romànic i el gòtic, amb un tractament de les formes més humanitzat, expressiu i carregat de moviment.

El conjunt pictòric de l'església parroquial de Sant Esteve és el referent més important de la pintura mural del 1200, no només a Andorra, sinó també en l'àmbit del conjunt del bisbat d'Urgell. Aquesta decoració mural, d'un notable valor artístic i d'autoria desconeguda, és fruit d'influències diverses. Suposa una renovació estilística i denota un bon coneixement de la iconografia a cavall entre dos mentalitats, pròpia del moment final del romànic.

Les pintures presenten un traç molt dinàmic i una preocupació pel volum, el moviment i l'expressivitat. La riquesa de les representacions es veu accentuada per un intent de crear profunditat i perspectiva, amb l'objectiu de dotar el conjunt de més solemnitat. De fet, trenquen amb la rigidesa tradicional i els convencionalismes formals, allunyant-se dels plantejaments propis de l'art romànic. El seu estil, però, encara no encaixa del tot amb les coordenades del gòtic lineal. Representen, en definitiva, una transició que es concretarà en l'estil 1200 i amb la presència del nou art bizantí que es va difondre en els darrers anys del segle XII i els primers del XIII.

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

L'església de Sant Esteve d'Andorra la Vella, d'on provenen les pintures en qüestió, va ser declarada bé d'interès cultural l'any 2003 d'acord amb el que estableix la Llei 9/2003, del 12 de juny, del patrimoni cultural d'Andorra.

EL PERIPLE DE LES PINTURES

La venda de les pintures murals i la sortida del país

El dia 5 de novembre de 1923, en un context de crisi, l'antiquari Josep Bardolet va adreçar una carta al bisbe d'Urgell, Justí Guitart, en la qual sol·licitava adquirir les pintures de l'església parroquial de Sant Esteve d'Andorra la Vella per un preu de 6.000 pessetes. La resposta favorable de venda a Josep Bardolet pel preu que n'havia ofert es va emetre el dia 28 de juny de 1926.

Un cop adquirides per Bardolet, les pintures van ser arrencades del seu emplaçament original, molt probablement pel restaurador italià Arturo Cividini. L'any 1927, les pintures es trobaven a Barcelona en mans de col·leccionistes privats, segons va constatar l'historiador de l'art i arquitecte Josep Gudiol. Amb anterioritat al 1929, totes les pintures que integraven el conjunt mural de l'església de Sant Esteve havien passat a formar part de la col·lecció de Ròmul Bosch i Catarineu, una col·lecció de gran qualitat en què destacaven les pintures andorranes.

A través de l'historiador de l'art Josep Pijoan es coneix la fragmentació que va patir aquest conjunt pictòric mural en el procés d'arrencament:

"[...] De l'absis major d'aquesta església, edifici d'una nau, de tipus romànic difícil de precisar, foren arrancades les següents pintures del quart d'esfera. Part del conjunt del Senyor, assegut, dintre una orla ametllada, voltat dels símbols dels quatre evangelistes; del parament cilíndric les escenes de Jesús rentant els peus als seus deixebles, Judes besant Jesús, pres pels soldats, mentre sant Pere talla l'orella a Malcus, l'assotament de Jesús lligat a una columna, davant Pilat, i part d'una escena en la qual apareix Jesús amb el nimbe crucífer [...]." (*Les pintures murals romàniques de Catalunya*, Pijoan, J. i Gudiol, j. Barcelona: Alpha, 1948, Monumenta Cataloniae; IV)

Malauradament, i segons la tradició oral, una part d'aquestes pintures va ser destruïda; més concretament, *El Senyor en majestat* i tres dels símbols dels evangelistes.

Ministeri de Cultura, Joventut i Esports

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

Amb el pas dels anys, el conjunt mural de Sant Esteve es va anar disgregant. L'any 1934, les pintures –a excepció de les escenes d'*El lavatori*, *El bes de Judes* i *La flagel·lació*, que van continuar sent propietat de la família Bosch– van passar a formar part de la col·lecció del Museu Nacional d'Art de Catalunya. Aquest traspàs es va fer mitjançant una complexa transacció en forma de garantia de préstec a Ròmul Bosch per part de l'Institut contra l'Atur Forçós de la Generalitat, per tal d'evitar el tancament de les fàbriques de la Unión Industrial Algodonera. Després de la Guerra Civil Espanyola, l'empresa i el capital avalador van passar a mans de Julio Muñoz Ramonet, que l'any 1950 va vendre les pintures a l'Ajuntament de Barcelona.

Els tres fragments de les pintures murals de Sant Esteve que van restar en poder de la família Bosch van passar, en herència, als fills de Ròmul Bosch i Catarineu. A Ròmul Bosch i Rius li va ser transmès el plafó amb *El lavatori*, que posteriorment va ser venut a la família Várez Fisa, mentre que a Rèmol Bosch i Rius li pervingueren els altres dos fragments: *El bes de Judes* i *La flagel·lació*.

En l'actualitat, el Museu Nacional d'Art de Catalunya posseeix, a més de les pintures de l'absidiola de tramuntana i del mur adjacent, cinc fragments més, procedents de la decoració de l'absis. Les pintures de l'absidiola s'han mantingut amb la seva forma original, mentre que les de l'absis s'han muntat en pla perquè estaven força fraccionades.

D'altra banda, el Museu Nacional del Prado atresora la pintura d'*El lavatori*, que estava situada abans d'*El bes de Judes* d'acord amb el cicle pasqual. Aquest fragment provinent de la col·lecció de Ròmul Bosch i Catarineu, transmès en herència a Ròmul Bosch i Rius i venut posteriorment a la família Várez Fisa, va passar a ser propietat del museu l'any 2013, quan els seus propietaris en van fer la donació.

Així doncs, avui dia, només dos fragments de les pintures murals de Sant Esteve es conserven en mans privades. En concret, es tracta de les escenes d'*El bes de Judes* i *La flagel·lació*, ambdós procedents de l'hemicicle absidal, en mans dels descendents de Ròmul Bosch i Catarineu, Enriqueta i Juan Bosch de García-Bravo.

Ministeri de Cultura, Joventut i Esports

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

Col·lecció Juan Bosch de García-Bravo
El bes de Judes

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

Col·lecció Enriqueta Bosch de García-Bravo
La flagel·lació

Ministeri de Cultura, Joventut i Esports

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

Els valors històrics, artístics i identitaris de les pintures de l'església de Sant Esteve d'Andorra la Vella

Les pintures de l'església de Sant Esteve d'Andorra la Vella apleguen un conjunt de valors que, per a l'Estat andorrà, són d'una rellevància cabdal:

- Atresoren un gran valor artístic i són excepcionals tant per l'estil pictòric com per la innovació iconogràfica que van suposar en el seu moment. Es tracta d'una obra de transició, que barreja elements tradicionals i innovadors mitjançant les emocions que s'hi expressen, la tècnica utilitzada i la narrativa. Hi ha més volum i lluminositat que en les pintures estrictament romàniques, i les figures mostren més dinamisme.

- Són una mostra de l'arribada al país de les influències artístiques internacionals.

- Constitueixen un testimoni material dels elements que defineixen la societat i la cultura andorranes de l'alta edat mitjana (ideologia, inquietuds, etcètera).

- Reforcen la memòria històrica col·lectiva, constitueixen un element identitari del país i enriqueixen el patrimoni cultural andorrà.

L'estat de conservació de les pintures

L'equip tècnic de conservació i restauració del Departament de Patrimoni Cultural d'Andorra la Vella ha inspeccionat les pintures d'*El bes de Judes* i *La flagel·lació* i n'ha comprovat el bon estat de conservació.

L'escena d'*El bes de Judes* mesura 242 centímetres d'ample i 203 centímetres d'alt i l'escena de *La flagel·lació,* 165 centímetres d'ample i 203 centímetres d'alt. Les dos pintures estan emmarcades.

Les pintures murals estan traspassades a un suport de tela que està muntat sobre una retícula de travessers de fusta, adherits amb caseïnat de calç, on cada mòdul mesura aproximadament uns 20 centímetres d'ample per 20 centímetres d'alt. L'estat de conservació de l'entramat de fusta i de la tela del suport és bo.

Com a conclusió, es tracta de pintures originals en un bon estat de conservació tant pel que fa al suport com a la pel·lícula pictòrica. Les alteracions són mínimes i poc rellevants, i els

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

pocs retocs que presenten són de l'època de l'arrencament. No sembla que existeixi cap altra intervenció de restauració posterior. El dictamen tècnic descarta la necessitat d'haver de fer un canvi de suport en el moment de traslladar les pintures a un espai nou.

LA RECUPERACIÓ DE LES PINTURES

L'obligació de l'Estat andorrà i l'adquisició de les pintures

L'article 19.5 de la Llei 9/2003, del 12 de juny, del patrimoni cultural d'Andorra estableix el següent: "L'Estat ha de dur a terme les accions necessàries per a la recuperació dels béns culturals que hagin sortit il·legalment del territori andorrà i per al retorn dels béns integrants del patrimoni cultural andorrà que es troben a l'exterior."
En aquest sentit, l'adquisició dels dos fragments de les pintures murals de l'església de Sant Esteve és una acció rellevant per a Andorra, ja que ha de contribuir a enfortir el patrimoni i la identitat cultural del país. No hem d'oblidar que el patrimoni cultural exerceix un paper clau en la identitat i la cohesió del territori, i que cadascun dels elements que l'integren és únic i insubstituïble.

En diferents moments, el Govern d'Andorra havia temptejat la possibilitat d'adquirir els dos únics fragments de pintura mural de l'església de Sant Esteve que encara formaven part d'una col·lecció privada. Amb tot, no s'havia assolit cap acord. Possiblement l'intent més ferm es va produir l'any 2008, quan es va tancar un preacord amb els germans Bosch de García-Bravo, nets de Ròmul Bosch Catarineu, per adquirir-los. Finalment, el Consell General no va aprovar la modificació del pressupost necessària per a la transacció i, l'any 2009, la compra no es va arribar a materialitzar.

L'estiu del 2023, el Govern, mitjançant el Ministeri de Cultura, Joventut i Esports, reprèn les converses amb els propietaris de les pintures. Els informes tècnics i les negociacions possibiliten arribar a un acord per a l'adquisició dels dos fragments murals de l'església de Sant Esteve.

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

El Govern d'Andorra disposava inicialment de dos taxacions dels dos fragments de pintura mural procedents de Sant Esteve d'Andorra efectuades l'any 2008. En aquell moment, la galeria d'art Caylus i la casa de subhastes Vanderkindere havien situat el preu de la compra de les pintures entre 3.800.000 € i 4.500.00 €.

L'any 2024, i a partir de la represa de les negociacions amb els propietaris, s'encarrega una nova valoració econòmica al Sr. Alberto Velasco, doctor en història de l'art, professor de la Universitat de Lleida i membre de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. En aquesta ocasió, l'especialista situa el valor econòmic de les dos peces en una forquilla de preu que va dels 2.900.000 € als 3.500.000 €.

El dia 21 de febrer del 2024, el Govern aprova la proposta de contracte de promesa de compravenda. El dia 27 de febrer, la ministra de Cultura, Joventut i Esports del Govern d'Andorra, Sra. Mònica Bonell Tuset, i el Sr. Juan Bosch de García-Bravo i la Sra. Enriqueta Bosch de García-Bravo, propietaris de les pintures, signen un contracte de promesa de compravenda que estableix el preu d'adquisició dels dos fragments de pintura romànica del conjunt pictòric de Sant Esteve per una quantitat de 2.750.000 €, que es divideix de la forma següent: *El bes de Judes* es valora en 1.375.000 €, i *La flagel·lació,* en 1.375.000 €.

El contracte de promesa de compravenda, que també estableix les condicions de l'adquisició, té una validesa de sis mesos i se supedita al permís d'exportació de les obres per part de l'Estat espanyol.

El Departament de Patrimoni Cultural ha sol·licitat l'exportació de les pintures procedents de l'església de Sant Esteve a la Junta de Qualificació, Valoració i Exportació del Patrimoni Cultural de Catalunya, òrgan col·legial multidisciplinari de caràcter interdepartamental, adscrit a la Direcció General del Patrimoni Cultural, que ha de fer la seva valoració abans que l'Estat espanyol n'autoritzi l'exportació a Andorra.

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

El trasllat de les pintures

El trasllat de les pintures el durà a terme l'equip tècnic de conservació-restauració del Departament de Patrimoni Cultural. Així mateix, s'ha previst la participació d'una empresa especialitzada per organitzar el trasllat: fabricar les caixes de conservació, fer l'embalatge de les peces i transportar-les a Andorra. L'empresa que s'ha contactat col·labora amb el Govern d'Andorra en altres projectes culturals.

El trasllat comptarà amb una assegurança fins que les pintures siguin a l'espai expositiu, que ja disposa d'una assegurança pròpia. A més, es preveu alertar els cossos de seguretat dels dos territoris.

El destí de les pintures

El Ministeri de Cultura, Joventut i Esports disposa d'un espai expositiu, l'Espai Columba, que es va crear l'any 2019 per acollir el conjunt de les pintures murals de l'església de Santa Coloma. La història d'aquestes pintures murals il·lustra com les circumstàncies històriques de final del segle XIX i principi del XX van permetre que fossin arrencades, fraccionades, venudes i dispersades en diverses col·leccions privades i, finalment, l'any 2007 recuperades pel Govern d'Andorra.

L'Espai Columba és un equipament cultural que té com a missió custodiar, conservar i exposar les pintures murals de l'absis de l'església de Santa Coloma i diversos objectes litúrgics provinents de les esglésies andorranes. És un centre difusor del coneixement de la pintura romànica a Andorra, sense oblidar el seu context arquitectònic i les altres manifestacions artístiques que formaven part del mateix univers cultural.

L'equip tècnic del Departament de Patrimoni Cultural i l'Àrea de Museus i Monuments està treballant per adequar la sala de l'Espai Columba perquè puguin acollir les pintures murals de l'església de Sant Esteve. La sala reuneix tots els criteris i les especificacions de conservació i de seguretat necessaris. L'adequació tècnica és senzilla i implica ajustaments en la climatització de la sala per garantir una conservació òptima de les pintures després del trasllat.

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.

En definitiva, si la recuperació de les dos pintures de l'església de Sant Esteve es materialitza en els termes previstos pel Departament de Patrimoni Cultural del Govern d'Andorra, l'Espai Columba es convertirà en una sala de referència on els ciutadans del país i els visitants podran gaudir dels conjunts pictòrics més representatius del romànic andorrà que s'han recuperat en els darrers decennis.

Encamp, 23 d'abril del 2024

Isabel de la Parte Cano

Directora de Patrimoni Cultural

Aquest document és una còpia autèntica del document electrònic original. Podeu comprovar la seva validesa a https://registre.consellgeneral.ad/Consellers/ValidarDocuments.aspx?csv=af0e7967-ba71-4587-bc5c-4b568749bbc5 emprant el codi segur de verificació.